

Engelli çocukların hakları
GENEL YORUM No. 9

2006

A. Giriş

Engelli çocuklara ilişkin Genel Yorum'un gerekçeleri

1. Yapılan tahminlere göre dünyada 150 milyonu çocuk olmak üzere 500-650 milyon kadar engelli insan vardır; bu sayı dünya nüfusunun %10'unu oluşturmaktadır. Dünyadaki toplam engelli nüfusunun %80'inden fazlası gelişmekte olan ülkelerde, hizmetlere hiç erişmeden veya pek az erişerek yaşamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki engelli çocukların çoğunluğu tamamiyle eğitimin dışında olup, hiçbiri okur yazar değildir. Genellikle kabul edilen görüşe göre, engelliliğin, örneğin savaş, hastalık veya yoksulluk gibi nedenleri büyük ölçüde önlenemez niteliktedir, ayrıca ikincil etkileri de erken ya da zamanında müdahale edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Bunların azaltılması mümkündür. Dolayısıyla, engelliliğe neden olan durumların önlenmesi, toplumun tüm kesimlerinin katılımıyla en etkili girişimleri mümkün kılacak gerçek bir sahiplenme ve araştırma için gerekli siyasal kararlılığı yaratmak üzere daha fazla çaba gerektirmektedir.

2. Geçtiğimiz birkaç on yıl içinde genel olarak engellilere, özel olarak da engelleriyle yaşayan çocuklara daha fazla önem verilmesi gibi olumlu bir gelişmeye tanıklık edilmiştir. Bunun nedeni, kısmen, engelli kişilerin ve onlar adına tanıtım-savunu görevi yapanların ulusal ve uluslararası Hükümet Dışı Kuruluşlar (HDK'lar) aracılığıyla seslerini daha fazla duyurmaları, kısmen de insan hakları anlaşmaları ve Birleşmiş Milletler insan hakları anlaşmalarını izleme komiteleri çerçevesinde engelleriyle yaşayan kişilere daha fazla önem verilmesidir. Sözü edilen komitelerin bu alanda önemli bir potansiyeli olmakla birlikte, engelli insanların haklarının güvence altına alınmasında yeterince kullanıldıkları söylenemez. 1989 yılı Kasım ayında kabul edilen Çocuk Haklarına dair Sözleşme (bundan böyle "Sözleşme" olarak anılacaktır) engellilik konusuna özel atıfta bulunan ilk insan hakları anlaşmasıydı (ayrım yapmamayla ilgili 2. madde). Gene aynı Sözleşme'nin 23. maddesinde engelli çocukların özel haklarından ve gereksinimlerinden söz edilmektedir. Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinden

(2 Eylül 1990) sonra Çocuk Hakları Komitesi engelliliğe dayanan ayrımcılık konusuna sürekli ve özel dikkat göstermiştir¹. Diğer insan hakları anlaşması komitelerinin sonuç gözlemlerinde de, "diğer" statüsü altında Sözleşme'nin ayrım gözetmeme ve engellilik temelli ayrımcılıkla ilgili maddelerine dikkat çekilmiştir. 1994 yılında Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi engelli kişilerle ilgili 5 sayılı Genel Yorum'unu (E/1995/22) açıklamış ve şunları belirtmiştir: "Engelliliğe dayanan ayrımcılığın sonuçları, özellikle eğitim, istihdam, konut, ulaşım, kültürel yaşam ve kamu yerlerine ve hizmetlerine erişim gibi alanlarda ağır biçimde hissedilmektedir. Birleşmiş Milletler Sosyal Kalkınma Komisyonu Engelliler Özel Raportörü ilk kez 1994 yılında göreve atanmıştır. Özel Raportör'ün görevi, Genel Kurul tarafından 1993 yılında benimsenen² Engelli Kişilere Eşit Fırsatlar Tanınmasına İlişkin Standart Kuralları izlemek ve tüm dünyadaki engellilerin statüsünü iyileştirmektir. 1997 yılında Komite Genel Görüşme Günü'nü engelli çocuklara ayırmıştır. Bu Genel Görüşme bir dizi tavsiye ile sonuçlanmıştır

¹ Bakınız, Wouter Vandenhoe, Non-Discrimination and Equality in the View of the UN Human Rights Treaty Bodies, s.170-172, Antwerpen/Oxford, Intersentia 2005.

² BM Genel Kurulu'nun 48. oturumunda benimsenmiştir, karar 48/96, ek, 20 Aralık 1993.

(bakınız CRC/C/66, paragraflar 310-339). Bu arada, Komite'nin engelli çocuklarla ilgili bir Genel Yorum hazırlaması konusu da gündeme gelmiştir. Komite, ayrıca, Engelli Kişilerin Haklarına dair Sözleşme'nin taslak metnini 25 Ağustos 2006 tarihinde New York'ta yapılan 8. oturumunda kabul eden Engelli Kişilerin Haklarının ve Saygınlıklarının Korunmasına ve Geliştirilmesine dair Kapsamlı ve Bütünlüklü Uluslararası Sözleşme Ad Hoc Komitesi'nin çalışmalarını da taktirle karşılar.

3. Komite, taraf Devlet raporlarını incelerken, tüm dünyadaki engelli çocukların durumu hakkında kapsamlı bilgiler biriktirmiş ve bu ülkelerin büyük çoğunluğunda özel olarak engelli çocuklarla ilgili tavsiyelere gerek olduğu sonucuna varmıştır. Belirlenen ve değerlendirilen sorunlar, karar süreçlerinden dışlanma olgusundan aşırı ayrımcılığa ve giderek engelli çocukların fiilen öldürülmelerine kadar uzanan geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Yoksulluk, engelliliğin hem nedeni hem de sonucudur. Engelli çocuklar ve aileleri, yeterli yiyecek, giyecek, barınma ve yaşam koşullarında sürekli iyileşme dahil olmak üzere yeterli bir yaşam standardına ulaşma hakkına sahiptir. Yoksulluk içinde yaşayan engelli çocuklar meselesi, bu alana yeterli bütçe kaynakları tahsis edilerek, bu durumdaki çocuklara sosyal koruma ve yoksullukla mücadele programlarına erişim sağlanarak ele alınmalıdır.

4. Komite, özel olarak 23. madde ile ilgili çekince veya açıklama getiren herhangi bir taraf Devlet olmadığını kaydeder.

5. Komite, ayrıca, engelli çocukların, Sözleşme'de yer alan haklardan eksiksiz yararlanma açısından halen ciddi güçlük ve engellerle karşılaştıklarını kaydeder. Komite, engeli teşkil eden durumun bizzat engelliliğin kendisi olmadığını, engelli çocukların gündelik yaşamlarında karşılaştıkları sosyal, kültürel, tutumsal ve fiziksel engellerin bileşiminden oluştuğunu vurgular. Dolayısıyla, bu çocukların haklarının korunup kollanmasına yönelik strateji, bu engelleri ortadan kaldıracak girişimlerde bulunmak durumundadır. Komite, Sözleşme'nin engelli çocuklara ilişkin 2. ve 23. maddelerinin önemini kabul ettikten sonra, daha en baştan bu yana, Sözleşme'nin engelli çocuklar açısından yaşama geçirilmesinde Sözleşme'nin maddeleriyle sınırlı kalınmaması gerektiğini belirtmiştir.

6. Bu Genel Yorum, Sözleşme'nin bütün hükümlerini kapsayan bir biçimde, taraf Devletlere engelli çocukların haklarını yaşama geçirme çabalarında rehberlik ve yardım amacını taşımaktadır. Başka bir deyişle, Komite önce Sözleşme'nin 2. ve 23. maddeleriyle doğrudan ilişkili gözlemlerini dile getirecek, ancak genel uygulama önlemleri çerçevesine engelli çocukların da dahil edilmeleri konusunun önemine de ayrıntılı olarak eğilecektir. Daha sonra ise Sözleşme'nin engelli çocuklarla ilgili çeşitli maddelerinin anlamı ve yaşama geçirilmesine ilişkin gözlemler dile getirilecektir (Komite'nin kendi uygulaması çerçevesinde kümelenmiş olarak).

Tanım

7. Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi'nin taslak metnindeki 1. maddenin 1. paragrafına göre ³, “Engelliler, uzun süreli fiziksel, zihinsel, entelektüel veya duyuşsal kusurları olan, bu kusurların çeşitli engellerle etkileşimi sonucunda topluma başkaları ile eşit olarak, tam ve etkili biçimde katılmada çeşitli engellerle karşılaşabilenleri içermektedir.”

B. Engelli çocuklara ilişkin başlıca hükümler (Sözleşmenin 2. ve 23. maddeleri)

Madde 2

8. 2. madde, taraf Devletlerden, kendi egemenlik alanlarındaki bütün çocukların Sözleşme'de yer alan bütün haklardan yararlanmasını sağlamalarını talep etmektedir. Bu yükümlülük, taraf Devletlerin,

³ Engelli Kişilerin Haklarının ve Saygınlıklarının Korunması ve Geliştirilmesi Üzerine Kapsamlı ve Bütünlüklü Sözleşme Ad Hoc Komitesi tarafından 25 Ağustos 2006 tarihinde New York'ta yapılan toplantıda benimsenen Engelli Kişilerin Haklarına dair Sözleşme taslağı.

engellilik temelindeki ayrımcılık dahil her tür ayrımcılığı önleyecek önlemler almalarını gerektirir. Madde 2’de ayrımcılık gerekçesi olarak engellilikten açıkça bahsedilmesi bu Sözleşme’nin özgün bir yanıdır ve bu vurgu engelli çocukların en büyük güçlüklerle karşılaşan en duyarlı kesim durumunda olmalarından kaynaklanmaktadır. Birçok durumda, çoklu ayrımcılık biçimleri, belirli etmenlerin bir araya gelmesiyle belirli grupların durumlarını daha da güçleştirmektedir: örneğin yerli halklara mensup engelli kız çocuklar, kırsal alanlarda yaşamakta olan engelli çocuklar, vb. gibi. Bu nedenle, ayrımcılık yapmama ile ilgili maddede engellilikten açıkça söz etme gereksinimi doğmuştur. Ayrımcılık çoğu kez, engelli çocukların yaşam ve gelişiminin çeşitli yönlerinde fiilen ortaya çıkmaktadır. Örnek vermek gerekirse, sosyal ayrımcılık ve damgalanma çocukların marjinalleşmelerine ve dışlanmalarına yol açmakta, hatta şiddete dönüşerek çocukların yaşamını ve gelişimini tehdit edebilmektedir. Hizmet sunumundaki ayrımcılık engelli çocukları eğitimden dışlamakta, bu çocukların kaliteli sağlık ve sosyal hizmetlere erişimini engellemektedir. Uygun genel ve mesleki eğitimin olmayışı yüzünden bu çocuklar gelecekteki iş olanaklarından da yoksun kalmaktadır. Engelli çocuklara yönelik sosyal damgalama, korkular, aşırı koruma, olumsuz tutumlar, boş inançlar ve yaygın önyargılar birçok toplulukta halen güçlüdür ve bu da engelli çocukların marjinalleşmesine ve yabancılaşmasına yol açmaktadır. Komite, bu Genel Yorum’unda yeri geldikçe bu konularda ek açıklıklar getirecektir.

9. Taraf Devletler, engelli çocuklara yönelik her tür ayrımcılığı önleme ve ortadan kaldırma çabalarında genel olarak aşağıdaki önlemleri almalıdırlar:

- a) Ayrım gözetmeme ile ilgili anayasal hükümlerde engelli olmanın ayrımcılık gerekçesi sayılmayacağını açıkça belirtme ve/veya engellilik temelindeki ayrımcılığı bununla ilgili özel yasalar ve hükümler aracılığıyla yasaklama.
- b) Engelli çocukların haklarının ihlale uğraması halinde, bu çocukların kendilerinin, ailelerinin ve/veya çocuğa bakan diğer kişilerin kolaylıkla ulaşabilecekleri başvuru yollarının sağlanması.
- c) Engelli çocukların maruz kalabilecekleri fiili ayrımcılığı önlemek ve ortadan kaldırmak amacıyla genel anlamda kamuoyuna ve özel olarak belirli kesimlere yönelik duyarlılaştırma ve eğitim kampanyaları.

10. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle, engelli kız çocuklar kendi toplumlarında ayrımcılığa daha fazla maruz kalmaktadır. Bu bağlamda, taraf Devletlerden, engelli kız çocuklara özel özen göstermeleri, bu konuda özel önlemler almaları, gerektiğinde bu önlemlere yenilerini eklemeleri, böylece söz konusu çocukların iyi korunmalarının, bütün hizmetlere erişimlerinin ve topluma tam anlamda katılımlarının sağlanması beklenmektedir.

Madde 23

11. 23. maddenin 1. paragrafı, engelli çocuklar söz konusu olduğunda, Sözleşme’nin uygulanmasındaki baş ilke olarak görülmelidir: saygınlığı, kendine güveni ve topluma aktif katılımı güvence altına alan koşullarda eksiksiz ve insana yakışır bir yaşam. Taraf Devletlerin engelli çocukların haklarının yaşama geçirilmesine yönelik olarak aldıkları önlemler bu hedefi gözetmelidir. Bu paragrafın temel mesajı, engelli çocukların topluma tümüyle katılımının kapsanması gerekliliğidir. Sözleşme’de yer alan hakların engelli çocuklar için yaşama geçirilmesi yönünde alınan önlemler, örneğin eğitim ve sağlık alanındakiler, çocukların toplumlarınca mümkün olduğu kadar kapsanmasını hedef almalıdır.

12. 23. maddenin 2. paragrafına göre Sözleşme’nin taraf Devletleri, engelli çocuğun özel bakım hakkını kabul ederler, bu konumdaki çocuklara ve onlara bakmaktan sorumlu olan kişilere yardımcı olunmasını sağlarlar. Sağlanacak yardımın, çocuğun durumu ile ana babasının veya ona bakmaktan sorumlu diğer kişilerin koşullarına uygun olması gerekir. 23. maddenin 3. paragrafı ise özel önlemlerin maliyeti ve nelerin hedeflendiğiyle ilgili kurallara yer vermektedir.

13. 23. maddenin gerektirdiklerinin yerine getirilmesi için, taraf Devletlerin, bir eylem planı da içeren kapsamlı bir politika geliştirmeleri ve uygulamaları gerekir. Bu politika ve eylem planı,

Sözleşme’de yer alan haklardan eksiksiz biçimde ve ayırım olmaksızın yararlanılmasını sağlamanın ötesinde, engelli çocuğun, ana babasının veya bakımdan sorumlu diğerlerinin de Sözleşme’de yer alan özel bakım ve yardımlardan yararlandırılmasını öngörmelidir.

14. Komite, 23. maddenin 2. ve 3. paragraflarının ayrıntılarına ilişkin olarak aşağıdaki gözlemlerde bulunmuştur:

- a) Özel bakım ve yardımlar eldeki kaynaklara bağlıdır ve mümkün olduğu durumlarda ücretsiz sağlanmaktadır. Komite, taraf Devletlere, engelli çocuklara yönelik özel bakım ve yardımlara özel öncelik tanımlarını, engelli çocuklara yönelik ayrımcılığa son verilmesi ve bu çocukların toplumlarınca kapsanması için eldeki kaynakların azamisini seferber etmelerini ısrarla tavsiye eder.
- b) Bakım ve yardımlar, engelli çocukların eğitim, sağlık, tedavi, istihdama hazırlık ve dinlenme/ eğlence hizmet ve imkanlarına etkili erişimini sağlayacak biçimde sağlanmalıdır. Komite, Sözleşme’de yer alan belirli alanları ele alırken, bunun sağlanması için alınması gereken önlemler üzerinde ayrıntılarıyla duracaktır.

15. Komite, 23. maddenin 4. paragrafına atıfla, önleme ve tedavi alanlarında taraf Devletler arasındaki uluslararası bilgi alışverişinin hayli sınırlı kaldığını kaydetmiştir. Komite, taraf Devletlerin, çocuklarda görülen engellilik durumlarının önlenmesi ve tedavisi için, 23. maddenin 4. paragrafında öngörüldüğü gibi, bu alandaki bilgilerin yaygınlaştırılmasını sağlamaya yönelik etkili, gerektiğinde özel hedeflere yönelik önlemleri almalarını tavsiye eder.

16. Gelişmekte olan ülkelerin gereksinimlerinin, 23. maddenin 4. paragrafı uyarınca nasıl ve ne ölçüde dikkate alındığı genellikle net değildir. Komite, taraf Devletlere, ikili veya çoklu kalkınma yardımlarında, engelli çocuklara, bu çocukların Sözleşme’de öngörüldüğü gibi yaşamalarına ve gelişmelerine özel önem vermelerini hararetle tavsiye etmektedir. Örneğin, engelli çocukların toplumlarınca kapsanmalarını öngören özel programlar geliştirilip uygulanması, bu yönde bütçe ödenekleri ayrılması gibi. Taraf Devletler, bu yöndeki uluslararası işbirliği ile ilgili etkinliklere ve alınan sonuçlara, Komite’ye ilettikleri raporlarda yer vermelidirler.

C. Uygulamaya dönük genel önlemler (Sözleşmenin 4, 42 ve 44. maddeleri ile 6. paragrafı)⁴

Yasama

17. Komite, ayırım gözetmeme konusunda tavsiye olunan yasal önlemlere ek olarak (bakınız paragraf 9), taraf Devletlerin ülkelerindeki bütün yasaları ve ilgili yönetmelikleri kapsamlı biçimde gözden geçirmelerini, böylece Sözleşme’nin, bütün hükümlerinin, yeri gelindiğinde açıkça ifade edilmek üzere engelli çocuklar dahil bütün çocuklar için uygulanabilir olmasını sağlamalarını tavsiye eder. Ulusal yasa ve yönetmelikler, engelli çocukların, özellikle Sözleşme’nin 23. maddesinde yer verilen özel haklarını korumaya ve yaşama geçirmeye yönelik net ve açık hükümler içermelidir.

Ulusal eylem ve politika planları

18. Çocuk Haklarına dair Sözleşme’nin bütün hükümlerini bir arada gözetilen bir ulusal eylem planına duyulan gereksinim iyi bilinmektedir ve Komite bu yöndeki tavsiyesini taraf Devletlere sıkça iletmiştir. Eylem planları, engelli çocuklara yönelik planlar ve stratejiler dahil olmak üzere kapsamlı olmalı ve ölçülebilir sonuçlar öngörmelidir. Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi taslak metninin 4.

⁴ Komite, bu Genel Yorum’unda genel önlemler bağlamında engelli çocuklara özel dikkat gösterme gerekliliği üzerine odaklanmaktadır. Bu önlemlerin içeriği ve önemi ile ilgili daha ayrıntılı bir açıklama için bakınız, Komite, (2003) Çocuk Haklarına dair Sözleşme genel uygulama önlemleri ile ilgili Genel Yorum No. 5 (CRC/GC/2003/5).

maddesinin 1 (c) paragrafı⁵ bu konuya yer verilmesinin önemini “(Taraflar Devletler), uyguladıkları bütün politika ve programlarda, özürli kişilerin insan haklarının korunup geliştirilmesini dikkate almalıdırlar” sözleriyle vurgulamaktadır. Ayrıca, bütün programlara yeterli insani ve finansal kaynak sağlanması, bu programların örneğin sağlıklı sonuç ölçümü için gerekli göstergeler gibi içsel izleme mekanizmaları barındırması da önemlidir. İhmal edilmemesi gereken bir başka önemli nokta da, bu programların bütün engelli çocukları kapsamıdır. Nitekim, kimi devletler fevkalade denebilecek programlar geliştirmelerine karşın bütün engelli çocukları bu programların kapsamına alamamıştır.

Veri ve istatistikler

19. Yükümlülüklerini yerine getirmeleri açısından, taraflar Devletlerin, sağlıklı, standartlaştırılmış, ayrıştırmaya elverişli ve engelli çocukların gerçek durumunu yansıtan veri toplama mekanizmaları oluşturmaları gerekir. Bu konunun önemi çoğu kez göz ardı edilmekte, konuya gerekli öncelik tanınmamaktadır. Oysa bu husus, yalnızca önleme bakımından alınması gereken tedbirleri etkilemekle kalmamakta, ayrıca ilgili programların finansmanını sağlayacak çok değerli kaynakların dağılımı üzerinde de belirleyici olmaktadır. Sağlıklı istatistikler elde etmenin önündeki başlıca sorunlardan biri de, engellilik durumunun geniş kabul gören net bir tanımının olmayışıdır. Taraflar Devletler, engelli bütün çocukların kapsamını güvence altına alacak uygun bir tanım geliştirmelidirler. Böylece engelli çocuklar kendileri için geliştirilen özel programlar ve korumadan yararlanabileceklerdir. Durumları ana babaları veya kendilerine bakan kişiler tarafından gizlenebileceğinden, engelli çocuklara ilişkin veri toplanması için daha fazla çaba göstermek gerekmektedir.

Bütçe

20. Bütçe tahsisi: 4. maddeye göre “...taraflar Devletler, bu önlemleri ellerindeki kaynakların azamisini kullanarak alacaklardır.” Sözleşme çocuklara yönelik hizmetler ve programlar için devlet bütçesinin yüzde kaçının ayrılması gerektiği konusunda özel bir tavsiyede bulunmamasına karşın, çocuklara öncelik tanınması konusunda ısrarlıdır. Taraflar Devletlerce yeterli kaynak ayrılmamasının ötesinde çocuklara ayrılan bütçe payı yıllar boyunca azalma gösterdiğinden, bu hakkın yaşama geçirilmesi Komite açısından kaygılandırıcı özellikler taşımaktadır. Bu da, öncelikler listesinde çok altlarda yer alan, hatta hiç almayan engelli çocuklar söz konusu olduğunda ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin, bir taraflar Devlet bütün çocuklar için zorunlu ve ücretsiz temel eğitim sağlanması için yeterli ödenek tahsis etmiyorsa, bu Devletin engelli çocuklarla ilgilenecek öğretmenler yetiştirilmesine veya gene engelli çocuklar için gerekli eğitim araçlarını ve ulaşımı sağlaması olasılığı da düşüktür. Ademi merkezleşme ve özelleştirme ekonomik reformun aldığı yeni biçimlerdir. Ancak, unutulmaması gerekir ki, engelli çocuklar için, hizmet sunumundaki net kurallar doğrultusunda yeterli fonların tahsisi eninde sorunda taraflar Devletin sorumluluğundadır. Engelli çocuklara ayrılan kaynaklar yeterli olmalı, bu kaynaklar başka amaçlar için kullanılmamalı, ayrıca öğretmenler, fizyoterapistler ve ilgili politikaları belirleyenler gibi engelli çocuklarla birlikte çalışan profesyonellerin yetiştirilmesine yönelik programların geliştirilmesine, eğitim kampanyalarına, ailelere yönelik finansal desteğe, gelir desteğine, sosyal güvenliğe, çeşitli araç ve aygıtların sağlanmasına ve ilgili hizmetlere yetecek düzeyde olmalıdır. Ayrıca, okullarda gerekli fiziksel değişikliklerin yapılması ve bu mekanların engelli çocuklar için erişilebilir kılınması dahil olmak üzere engelli çocukların asıl eğitim sürecine dahil edilmesini sağlayacak diğer programlara da yeterli finansman sağlanmalıdır.

Eşgüdüm organı: “Engellilik durumlarında odak nokta”

21. Engelli çocuklara yönelik hizmetler, çeşitli hükümet kuruluşları ile Hükümet Dışı Kuruluşlar tarafından verilmektedir ve kimi durumlarda bu hizmetlerin parçalı ve eşgüdümsüz olduğu görülmektedir.

⁵ Engelli Kişilerin Haklarının ve Saygınlıklarının Korunması ve Geliştirilmesi Üzerine Kapsamlı ve Bütünlüklü Sözleşme Ad Hoc Komitesi tarafından 25 Ağustos 2006 tarihinde New York'ta yapılan toplantıda benimsenen Engelli Kişilerin Haklarına dair Sözleşme taslağı.

Bu durum, kimi hizmetlerin gereksiz biçimde çakışmasına, kimi hizmetlerin de ancak yetersiz biçimde verilebilmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla, uygun bir eşgüdüm mekanizmasının oluşturulması önem kazanmaktadır. Bu organ çeşitli sektörlerden oluşmalı, kamusal ve özel ilgili bütün kuruluşları kapsamlı ve tüm potansiyelini ortaya koyabilmesi için Hükümetin en üst kademelerince güçlendirilmeli ve desteklenmelidir. Çocuk haklarına yönelik daha geniş kapsamlı bir eşgüdüm sisteminin veya engelli kişilere yönelik bir ulusal eşgüdüm sisteminin parçası durumundaki bir eşgüdüm organı, yeterince işlevli olması ve gerekli insani ve diğer kaynakları harekete geçirebilmesi halinde, halihazırda yerleşik bir sistem içinde işleyebilme gibi bir avantaja sahip olacaktır. Buna karşılık, ayrı bir eşgüdüm sistemi de engelli çocuklara özel olarak odaklanması bakımından yararlı olabilir.

Uluslararası işbirliği ve teknik yardım

22. Taraf Devletler arasında bilgilere serbestçe ulaşılabilmesi ve başka hususların yanı sıra engelli çocukların yönlendirilmesi ve rehabilitasyonuna ilişkin bilgilerin paylaşılabilmesi bir ortam yaratılması açısından, taraf Devletler, uluslararası işbirliği ve teknik yardımların önemini kavramalıdır. Engelli çocukların haklarını koruyup geliştirecek programların hazırlanması ve/veya finansmanı açısından yardıma gereksinim duyan gelişmekte olan ülkelere özel dikkat gösterilmelidir. Bu ülkeler, engelli kişilerin dayatıcı gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik yeterli kaynakları harekete geçirmekte giderek artan güçlüklerle karşılaşmakta; engelliliğin önlenmesi, gerekli hizmetlerin sunulması, rehabilitasyon ve fırsat eşitliği gibi başlıklarda ivedi yardıma gereksinim duymaktadır. Uluslararası topluluk giderek artan bu gereksinimlere yanıt verme açısından, kullanılabilir kaynakları önemli ölçüde artırma dahil yeni finansman yolları ve araçları geliştirmeli ve kaynakların seferber edilmesinde gerekli takip önlemlerini almalıdır. Dolayısıyla, Hükümetlerin gönüllü katkıları, bölgesel ve iki taraflı yardımlarda artış ve özel kaynaklardan gelecek katkılar özendirilmelidir. UNICEF ve WHO, gelişmekte olan ülkelerin engelli çocuklara yönelik özel programlar hazırlamalarına ve uygulamalarına yardımcı olan kuruluşlardır. Güncel tıbbi bilgilerin paylaşılması açısından bilgi alışverişi de önemlidir. Bu arada, erken teşhis, zamanında müdahale ve ailelere destek için topluluk temelli yaklaşımlar ve ortak sorunların ele alınması gibi başlıklarda örnek uygulamaların paylaşılması da önem taşımaktadır.

23. Kendi içlerinde veya başka ülkelerle çatışma yaşayan, yaşamakta olan, bu yüzden mayınlı bölgeleri bulunan ülkeler özel bir sorunla karşı karşıyadırlar. Taraf Devletler, mayınların veya patlamamış mühimmatın bulunduğu yerlerin planlarına genellikle sahip değildir ve ayrıca bunların bertaraf edilmesi de hayli masraflı bir iştir. Komite, 1997 tarihli Anti Personel Mayınların Kullanılmasının, Depolanmasının, Üretilmesinin ve Aktarılmasının Yasaklanması ve Mayınların Bertaraf Edilmesi Sözleşmesi doğrultusunda, mevcut mayınların ve patlamamış mühimmatın ölüm ve yaralanmalara yol açmasının önlenmesinde uluslararası işbirliğinin önemini özellikle vurgular. Komite, bu bakımdan taraf Devletlere, halen silahlı çatışmaların sürdüğü veya bir dönem yaşandığı yörelerde bütün mayınların ve patlamamış mühimmatın bertaraf edilmesi yönünde yakın işbirliğine gitmelerini tavsiye eder.

Bağımsız izleme

24. Gerek Sözleşme, gerekse Engelli Kişilere Eşit Fırsatlar Tanınmasına ilişkin Standart Kurallar, uygun bir izleme sisteminin kurulmasının önemini kabul etmektedir⁶. Komite, ulusal insan hakları kurumlarının gözetmesi gereken kılavuzlar olarak "Paris İlkelerine"⁷ sıkça atıfta bulunmuştur (bakınız, Komite'nin, çocuk haklarının korunması ve yaşama geçirilmesinde bağımsız insan hakları kuruluşlarının rolü ile ilgili 2 sayılı Genel Yorum'u (2002) (CRC/GC/2002/2)). Ulusal insan hakları kuruluşları, örneğin Ombudsmanlık veya Komiserlik gibi birçok biçim alabilir, geniş kapsamlı olabilir veya belirli alanlara odaklanabilir. Hangi mekanizma seçilirse seçilsin, aşağıdaki hususlar mutlaka gözetilmelidir:

⁶ Ayrıca bakınız, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin engelli kişilerle ilgili Genel Yorum'u No. 5 (1994), E/1995/22 içinde.

⁷ İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi alanında çalışan ulusal kurumların statüsü ve işleyişine ilişkin ilkeler, A/RES/48/134 of 20 Aralık 1993.

- a) İnsan kaynakları dahil yeterli kaynakların sağlanması ve bağımsızlık;
- b) Engelli çocuklar ve bu çocukların bakımının üstlenenler tarafından iyi bilinmesi;
- c) Yalnızca fiziksel anlamda değil, engelli çocukların şikayetlerini veya birtakım konuları gizli tutularak ve kolaylıkla iletebilmeleri anlamında erişilebilirlik; ve
- d) Engelli çocukların ilettikleri şikayetleri, gerek çocukluk durumuna gerekse engelliliğe duyarlı biçimde alma, araştırma ve çözüm bulma bakımından gerekli yasal yetkiyle donanmış olması.

Sivil toplum

25. Engelli çocukların bakımı Devletin bir yükümlülüğü olmakla birlikte, bu sorumluluğu çoğu kez yeterli destek, finansman veya hükümetlerin tanınması söz konusu olmadan HDK'lar tarafından yerine getirilmektedir. Dolayısıyla, taraf Devletler HDK'ları destekleyip bu kuruluşlarla işbirliği yapmalı, onların engelli çocuklara yönelik hizmetlere katılmalarına olanak tanımalı, ayrıca aynı kuruluşların Sözleşme'nin ilkelerine ve hükümlerine tam uyum içinde çalışmalarını güvence altına almalıdır. Komite, bu konuda taraf Devletlerin dikkatini, "hizmet sunucusu olarak özel sektör" başlıklı Genel Görüşme Günü'nde benimsenen tavsiyelere çekmek ister (bakınız CRC/C/121, paragraflar 630-653).

Bilgilendirme ve profesyonellerin eğitimi

26. Çocuk Haklarına dair Sözleşme ve onun engelli çocuklara ilişkin özel hükümleri hakkında bilgi sahibi olunması, bu hakların yaşama geçirilmesi bakımından gerekli ve güçlü bir araçtır. Taraf Devletler, bu amaçla, başka yolların yanı sıra sistematik bilgilendirme ve duyarlılaştırma kampanyaları düzenlemeli, örneğin Sözleşme'nin çocuk dostu bir versiyonunun normal ve Braille bakımlarını yapmalı ve engelli çocuklara yönelik olumlu davranışların yaygınlaştırılması için kitle iletişim araçlarından yararlanmalıdır.

27. Engelli çocuklar için ve onlarla birlikte çalışan profesyoneller söz konusu olduğunda, bu kişilerin gerekli vasıflara sahip sayılabilmeleri için ön koşul olarak, eğitim programlarının engelli çocukların haklarına ilişkin hedefli ve odaklanmış bir eğitimi de içermesi gerekir. Söz konusu profesyoneller arasında, bunlarla sınırlı kalmamak üzere, politikaları belirleyenler, yargıçlar, avukatlar, yasaları uygulamakla görevli olanlar, eğitimciler, sağlıkçılar, sosyal çalışmacılar ve medya çalışanları da yer alır.

D. Genel ilkeler

(Sözleşmenin 2, 3, 6 ve 12. maddeleri)

Ayrım gözetmeme

28. Engelli çocuklarla ilgili başlıca hükümler başlığı altındaki 8-10. paragraflara bakınız.

Çocuğun yüksek yararı

29. "Çocuklarla ilgili bütün girişimlerde çocuğun yüksek yararı tam olarak gözetilecektir." Bu maddenin genelliği, her tür ortamda, çocuğun bakım ve korunmasının bütün yönlerini ele alma amacından kaynaklanmaktadır. Maddenin muhatabı, engelli çocukların haklarını koruyacak hukuksal çerçeveyi oluşturma görevini taşıyan yasamacılar ile engelli çocuklar hakkında karar verme durumundaki hukuk sistemidir. Madde, politikaların ve programların üzerine inşa edileceği temel olmalı, engelli çocuklara sunulan her hizmette ve onları etkileyen her eylemde bu husus gözetilmelidir.

30. Engelli çocuklara hizmet veren kurumlar ve diğer tesisler söz konusu olduğunda, çocuğun yüksek yararı daha da önem kazanır; çünkü, bu kurumların ve tesislerin, çocukların güvenliğini, korunmasını ve bakımını birinci planda gözetilen standartlara ve yönetmeliklere uygun davranmaları ve

bu alandaki mülahazaları her durumda, örneğin bütçe tahsisleri yapılırken, diğer bütün mülahazaları önüne almaları gerekir.

Yaşam, yaşama ve gelişme hakkı

31. Yaşam, yaşama ve gelişme hakkı, engelli çocuklar söz konusu olduğunda özel dikkat gerektiren bir haktır. Dünyanın birçok ülkesinde engelli çocuklar, bu hakkı tümüyle veya kısmen tehlikeye düşüren çeşitli uygulamalarla karşı karşıyadır. Engelli çocukların, çok küçük yaşlarda öldürülmeleri gibi bir tehlikenin yanı sıra, birçok kültürde herhangi bir engeli bulunan çocuk “ailenin soyuna gölge düşüren” kötü bir işaret sayılmakta, böylece topluluktan belirlenmiş bir kişi bu durumdaki çocukları öldürmekle görevlendirilmektedir. Bu tür suçlar büsbütün cezasız kalmakta veya suçlular hafif cezalara çarptırılmaktadır. Taraf Devletler, halkı duyarlılaştırarak, uygun yasal düzenlemeler getirerek ve engelli çocukların yaşam, yaşama ve gelişme haklarını doğrudan veya dolaylı biçimde ihlal edenlerin layık oldukları biçimde cezalandırılmalarını sağlayarak bu tür uygulamalara son vermelidirler.

Çocuğun görüşlerine saygı

32. Zaman zaman, engelli çocuklara yönelik politikaların ve kararların kendileri engelli olan veya olmayan yetişkinler tarafından belirlendiği, çocukların kendilerinin ise bu sürecin dışında bırakıldıklarına tanık olunmaktadır. Oysa, engelli çocukların, kendilerini etkileyecek konularda görüşlerini dile getirmeleri, oluşum halindeki yetenekleri gözetilerek bu görüşlerin dikkate alınması temel önemdedir. Bunun anlamı, engelli çocukların, genel olarak çocuk, özel olarak da engelli konumdaki kişiler olarak kendilerini etkileyecek kararların alındığı meclis, komite ve forum gibi çeşitli organlarda yer alıp buralarda görüşlerini dile getirebilmeleridir. Çocukların bu tür süreçlere dahil edilmeleri, geliştirilecek politikaların gereksinim ve özelemlere uygun düşmesini sağlamanın ötesinde, kapsama bakımından da değerli bir araçtır; çünkü, karar alma süreçleri böylece katılımcı hale gelecektir. Çocuklar, görüşlerini dile getirme açısından hangi iletişim tarzı daha uygun ise bunun araçlarıyla donatılmalıdır. Taraf Devletler, ayrıca, aileler ve profesyonellere yönelik eğitimin geliştirilmesini de destekleyerek, bu kesimlerin, çocukların kendi yaşamlarına ilişkin kararlarda giderek artan sorumluluklar üstlenmelerine yardımcı ve saygılı olmalarını sağlamalıdır.

33. Engelli çocuklar, potansiyellerini tam olarak gerçekleştirebilmek için sağlık ve eğitim alanında özel hizmetlere gerek duyarlar. Bu hizmetlerden ilgili paragraflarda ayrıntılı biçimde söz edilecektir. Ancak hemen belirtmek gerekirse, engelli çocukların manevi, duygusal ve kültürel gelişimleri ve esenlikleri çoğu kez ihmal edilmektedir. Bir çocuğun yaşamı açısından temel önem taşıyan bu gelişimi hedefleyen özel günlere ve etkinliklere katılımları hiç söz konusu değildir veya ancak asgari düzeydedir. Engelli çocukların katılımları, ancak özel olarak kendilerine yönelik etkinliklerle sınırlı kalmaktadır. Bu da, engelli çocukların daha da marjinal konuma itilmelerinden başka bir sonuç vermemekte, çocukların yalıtılmışlık duygularını derinleştirmektedir. Çocuğun kültürel gelişimi ve manevi esenliği için geliştirilen programlar ve etkinlikler, bütünlüklü ve katılımcı bir tarzda, hem engelli hem de engelli olmayan çocukları birlikte kapsamalıdır.

E. Medeni haklar ve özgürlükler

(Sözleşmenin 7, 8, 13-17 ve 37(a) maddeleri)

34. Ad ve kimlik, vatandaşlık, kimliğin korunması, ifade özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, örgütlenme ve barışçıl toplantı yapma özgürlüğü, özel yaşam hakkı, işkenceye veya zalimane ve aşağılayıcı muamelelere maruz kalmama hakkı ve yasa dışı keyfi biçimde özgürlükten yoksun kalmama hakkı, engelliler dahil bütün çocuklara saygı gösterilmesi, korunması ve geliştirilmesi gereken evrensel temel haklar ve özgürlüklerdir. Burada, engelli çocukların haklarının ihlal edilme olasılığının daha fazla olduğu veya engelli çocukların korunması için özel programlara gereksinim duyulduğu alanlara özel dikkat gösterilmelidir.

Doğum kaydı

35. Engelli çocuklarda, doğumdan sonra nüfusa kaydedilmeme olasılığı daha yüksektir. Bu çocukların doğum kayıtları olmadıkça hukuken de tanınmama sorunuyla karşılaşılır ve aynı çocuklar resmi istatistiklerde de görünmez duruma düşerler. Nüfus kaydının olmaması, insan haklarından yararlanma açısından olumsuz sonuçlar doğurur. Bunların arasında, resmen yurttaş konumunda olmama, eğitime, sağlık ve diğer sosyal hizmetlere ulaşamama da yer alır. Ayrıca, nüfusa kaydedilmemiş engelli çocuklar için ihmal edilme, kurumlara yerleştirilme ve hatta ölüm riskleri daha yüksektir.

36. Komite, Sözleşme'nin 7. maddesi ışığında, taraf Devletlere, engelli çocukların doğumdan hemen sonra nüfusa kaydedilmelerini sağlamaya yönelik gerekli bütün önlemleri almaları tavsiyesinde bulunur. Bu amaçla alınabilecek önlemler arasında etkili bir doğum kayıt sisteminin geliştirilmesi ve uygulanması, kayıt harçlarının kaldırılması, gezici kayıt birimleri kullanılması ve henüz kaydolmamış çocuklar için de okullarda kayıt birimleri oluşturulması yer almaktadır. Taraf Devletler, bu bağlamda, 7. maddedeki hükümlerin, ayrımcılık gözetmeme (madde 2) ve çocuğun yüksek yararı (madde 3) hükümleri ile uyumlu biçimde eksiksiz olarak uygulanmasını sağlamalıdır.

Uygun enformasyon ve kitle iletişim araçlarına erişim

37. Enformasyon ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dahil olmak üzere enformasyon ve iletişime erişim, engelli çocuklara bağımsız yaşama ve yaşamın her alanına tam olarak katılma imkanları sağlar. Engelli çocuklar ve bu çocukların bakımını üstlenenler, verili engellilik durumu, bunun gelişme süreci, nedenleri ve idaresi ile ilgili bilgilere erişebilmelidir. Yalnızca engelli oluşlarına uyum sağlamaları açısından değil, aynı zamanda kendilerinin bakımına ilişkin doğru kararlar verebilmeleri açısından da bu bilgiler büyük değer taşımaktadır. Engelli çocuklara, ayrıca, televizyon, radyo, basılı materyal ve İnternet gibi yeni enformasyon ve iletişim teknolojilerinden yararlanabilmeleri için, örneğin Braille alfabesi ve işaret dili gibi uygun teknolojiler, hizmetler ve iletişim araçları sağlanmalıdır.

38. Buna karşılık, taraf Devletlerden, engelli çocuklar dahil bütün çocukları zararlı bilgilerden, özellikle pornografik materyallerden, yabancı düşmanlığı veya başka ayrımcılık biçimlerini körükleyebilecek, önyargıları pekiştirici nitelikte materyallerden korumaları istenmektedir.

Kamu taşımacılığı ve tesislerine erişim

39. Kamu taşımacılığına ve resmi daireler, alışveriş merkezleri, eğlence-dinlenme tesisleri gibi diğer yerlere fiziksel erişilmezlik, engelli çocukların marjinalleşmelerine ve dışlanmalarına yol açan başlıca faktörler arasındadır ve ayrıca bu erişilmezlik engelli çocukların sağlık ve eğitim dahil çeşitli hizmetlerden gereğince yararlanabilmelerini de engellemektedir. Bu sorun gelişmiş ülkelerde önemli ölçüde çözüme bağlanmış olmakla birlikte, gelişmekte olan ülkeler aynı sorunu henüz yeterince ele almamıştır. Bütün taraf Devletler, engelli çocukların ailelerinin veya onlara bakan kişilerin maddi durumlarını da dikkate alarak, kamu taşımacılığını güvenli, kolay erişilebilir ve mümkünse ücretsiz yapmak için uygun politika ve usulleri geliştirmelidir.

40. Yeni bütün kamu binaları engelli insanların oralara erişebilmeleri ile ilgili uluslararası standartlara uygun yapılmalı, okullar, sağlık tesisleri, hükümet binaları, alışveriş merkezleri dahil olmak üzere mevcut yapılar engellilerin de erişilebilmelerini mümkün olduğunca arttıracak değişikliklerden geçirilmelidir.

F. Aile ortamı ve alternatif bakım

(Sözleşmenin 5, 18. maddeleri ile paragraflar 1,2; 9-11, 19-21, 25, 27. maddeleri ile paragraf 4 ve madde 39)

Aile desteği ve ana baba sorumlulukları

41. Ailenin her bakımından yeterince desteklenmesi halinde engelli çocuklara en iyi bakım kendi

aile ortamlarında verilebilir. Bu desteğe, ana babanın ve kardeşlerin eğitilmesi de dahildir. Ancak bu eğitim yalnızca engelliliği ve bunun nedenlerini ele almamalı, çocuğun kendine özgü fiziksel ve zihinsel gereksinimlerini de gözetmelidir. Engelli çocukların ailelerinin karşılaştıkları strese ve güçlüklerle duyarlı psikolojik destek ve ailenin ortak dilinde, örneğin işaret dilinde eğitim sayesinde ana babalar ve diğer aile üyeleri, engelli kişilerle iletişim kurabilirler. Özel ödenekler biçimindeki maddi desteğin yanı sıra, engelli çocuğun ailesine ve topluluğuna tam anlamda katılabilmesi ve bu ortamlarda saygın ve kendi ayakları üzerinde bir yaşam sürdürebilmesi için gerekli, örneğin özel mobilyalar ve hareket araçları gibi malzemeler de temin edilmelidir. Bu bağlamda, kendilerine bakan kişilerin durumlarından etkilenen çocuklara da gerekli destek sağlanmalıdır. Örneğin, engelli bir ana/baba veya bakıcı ile birlikte yaşayan bir çocuğa, haklarını eksiksiz biçimde koruyacak ve kendi yararına olduğu sürece bu kişiyle birlikte yaşamaya devam etmesini sağlayacak destek verilmelidir. Destek hizmetleri arasında, evdeki işlere yardım ve topluluk düzeyinde gündüzlü bakım gibi ferahlatıcı imkanlar da yer almalıdır. Bu tür hizmetler sayesinde büyükler işlerinde çalışabilecek, stres azalacak ve sağlıklı aile ortamlarının sürdürülmesi mümkün olacaktır.

Şiddet, istismar ve ihmal

42. Engelli çocuklar, aile, okul, alternatif bakım sağlayanlar dahil özel ve kamusal kurumlar, çalışma ortamları ve genel olarak topluluk dahil bütün ortamlarda, ister zihinsel, ister fiziksel ister cinsel anlamda olsun her tür istismara daha açıktır. Engelli çocuklar, evlerinde ve kurumlarda çoğu kez zihinsel ve fiziksel şiddete, cinsel istismara maruz kalmakta, ayrıca aile üzerine fazladan bir fiziksel ve maddi yük getirdiklerinden ihmale ve ihmalkar muamelelere uğrayabilmektedir. Dahası, işlevsel bir şikayet ve izleme sisteminin bulunmaması durumunda, istismar daha sistemli ve sürekli bir özellik kazanabilmektedir. Okullardaki kabadayılık, çocukların çoğu kez karşılaştıkları özel bir şiddet türüdür ve bu tür istismar engelli çocukları hedef alabilmektedir. Bu çocukların özel olarak güç durumda olmalarına yol açan nedenler arasında, diğerlerinin yanı sıra şunlar da yer almaktadır:

- a) İştirme, hareket etme, soyunup giyinme, tuvalet ve banyo güçlükleri, engelli çocukların kişisel bakımını başkalarının eline bırakmakta veya istismara kapı açmaktadır.
- b) Ana babadan, kardeşlerden, geniş aileden ve arkadaşlardan yalıtık olma durumu istismar olasılığını arttırmaktadır.
- c) İletişim sorunları ve zihinsel engeli olan çocuklar, herhangi bir istismar durumundan şikayet etseler bile bunun dikkate alınmaması, inandırıcı bulunmaması veya yanlış anlaşılması olasılıkları daha fazladır.
- d) Engelli çocuğun ana babası veya bakımından sorumlu diğer kişi, fiziksel, maddi ve duygusal açılardan ciddi bir basınç veya stres altında olabilir. Yapılan araştırmalar, stres altında olanların istismara daha fazla yönelebildiklerini göstermektedir.
- e) Çoğu kez, yanlış bir biçimde, engelli çocukların cinselliklerinin olmadığı, bu çocukların kendi bedenlerini tanımadığı düşünüldüğünden, bu çocuklar başta cinsel istismar olmak üzere istismara eğilimli kişilerin hedefi olabilir.

43. Taraf Devletler, şiddet ve istismar sorunuyla ilgili olarak, aşağıdakiler dahil olmak üzere engelli çocuklara yönelik şiddet ve istismarı engelleyecek her tür önlemi almalıdırlar:

- a) Çocuğun istismarının risklerini ve belirtilerini kavrayabilmeleri için ana babalara ve çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere gerekli eğitimin verilmesi.
- b) Ana babaların bakım sağlayacak kişiler ve tesisler konusunda titiz davranmalarının ve istismarı tespit edecek bilgilere sahip olmalarının sağlanması.
- c) Ana babalar, kardeşler ve çocuklara bakan diğer kişilere yönelik destek grupları sağlanması ve bu grupların özendirilmesi; böylece bu kesimlere çocuklara bakmalarında ve engellilik durumlarıyla baş etmede yardımcı olunması.

- d) Çocukların ve bakıcıların, çocuğun kendisine saygılı davranılması hakkı olduğunu, bu hakkın ihlali durumunda çocuğun ilgili mercilere şikayette bulunabileceğini bilmelerinin sağlanması.
- e) Okullar, okulda ve çevresinde kabadayılık sorununa karşı bütün önlemleri almalı, engelli çocukları bir yandan ana eğitim sistemi içinde tutarken diğer yandan bu çocuklara özel koruma sağlamalıdır.
- f) Engelli çocuklara bakım veren kurumların özel olarak eğitilmiş personelle donatılmasının, ilgili standartlarda hizmet vermesinin, düzenli olarak izlenip denetlenmesinin ve erişilebilir ve sonuç verici şikayet mekanizmalarına sahip olmasının sağlanması.
- g) Paris İlkeleri (bu Genel Yorum'da yer alan 24. paragrafa bakınız) temelinde erişilebilir ve çocuğa duyarlı, iyi işleyen bir şikayet mekanizması oluşturulması.
- h) Çocuğun aile ortamından yoksun kalmaması ve sağlıklı ve güvenilir bir ortamda bulunmasına özen gösterilerek, çocuğa yönelik hak ihlallerinin faillerinin cezalandırılmaları ve çocuğun yanından uzaklaştırılmaları için gerekli bütün yasal önlemlerin alınması.
- i) İstismar ve şiddet mağdurlarının, genel tedavi/uyumlulaştırma programlarına özel olarak odaklanılarak tedavisi ve toplumla yeniden bütünleştirilmesi.

44. Bu bağlamda Komite, taraf Devletlerin dikkatini, çocuklara yönelik şiddet konusunda Birleşmiş Milletler tarafından yaptırılan bir araştırma çerçevesinde bağımsız bir uzman tarafından hazırlanan rapora (A/61/299) çekmek ister. Bu raporda engelli çocuklara, şiddete maruz kalmaya özel olarak açık bir grup olarak atıfta bulunmaktadır. Komite, taraf Devletleri, bu raporda yer alan genel ve duruma özel tavsiyeleri yaşama geçirmek üzere gerekli bütün önlemleri almaya özendirir.

Aile tipi alternatif bakım

45. Birçok toplulukta halen çocuk bakımında başlıca dayanak olan ve çocuk bakımı açısından en iyi alternatiflerden biri sayılan geniş ailenin rolü, çocuğu, ana babasını ve bakımla ilgili diğer kişileri destekleyecek biçimde güçlendirilmeli ve yetkinleştirilmelidir.

46. Bakıcı aile uygulamasının taraf Devletlerin birçoğunda kabul edilen ve fiilen uygulanan bir alternatif bakım türü olduğu bilinmekle birlikte, birçok bakıcı aile, engelli çocukların bakımı belirli sorunlar içerdiğinden ve bu çocukların fiziksel, psikolojik ve zihinsel gelişimleri açısından özel gereksinimleri olduğundan bu çocukların bakımını üstlenmeye isteksizdir. Dolayısıyla, çocukların bakıcı aile yanına yerleştirilmelerinden sorumlu olan kuruluşlar, uygun ailelere bu konuda gerekli eğitimi verip özendirici davranmalı, bakıcı ailenin engelli çocuğa gerekli bakımı verebilmesini sağlayacak desteği esirgememelidir.

Kurumlar

47. Komite, engelli çok sayıda çocuğun kurumlara yerleştirilmesine ve bu uygulamanın birçok ülkede tercih edilir bir yol sayılmasına ilişkin kaygılarını sıkça dile getirmiştir. Buralarda eğitsel, tıbbi veya rehabilitasyona yönelik olsun sağlanan bakımın kalitesi, engelli çocukların bakımı açısından gerekli standartların genellikle çok altındadır. Bunun nedeni, ilgili standartların belirlenmemiş olması veya bu standartların yaşama geçirilmemesi ve izlenmemesidir. Kurumlar ayrıca, engelli çocukların zihinsel, fiziksel, cinsel ve diğer istismar biçimlerine daha fazla maruz kalabilecekleri, ihmale ve ihmalkar muamelelerle karşılaşabilecekleri ortamlardır. (Bakınız, yukarıdaki 42-44 paragraflar). Dolayısıyla Komite, taraf Devletlere, kurumlara yerleştirmeye ancak en son çare olarak, bunun mutlaka gerekli ve çocuğun yararına olduğu durumlarda başvurularını ısrarla tavsiye etmektedir. Taraf Devletler ayrıca, kurumlara yerleştirmenin, yalnızca çocuğun hareket serbestliğini veya özgürlüğünü kısıtlamak amacıyla kullanılmasını önlemelidirler. Bunlara ek olarak, mevcut kurumların çocuğun hakları ve gereksinimleri çevresinde düzenlenmiş küçük ölçekli tesislere dönüştürülmesine, kurum bakımı ile ilgili ulusal standartlar geliştirilmesine ve bu standartların etkili biçimde uygulanmasını sağlayacak

kesin tarama ve izleme usulleri geliştirilmesine özen gösterilmelidir.

48. Komite, engelli çocukların buldukları yerden ayrılma ve başka yere yerleştirilme işlemlerinde görüşlerinin alınmaması durumundan kaygı duymaktadır. Genelde, bu konudaki karar süreçleri birer ortak olarak çocuklara yeterli ağırlığı tanımamaktadır. Oysa, söz konusu işlemlerin çocuğun yaşamı ve geleceği üzerinde önemli etkileri vardır. Dolayısıyla Komite, taraf Devletlere, engelli çocukların görüşlerinin alınmasını sağlayacak çabaları sürdürüp güçlendirmelerini; değerlendirme, ayrılma ve yerleştirme süreçlerinde kendilerini etkileyecek, geçiş döneminde ev dışı bakım gibi konulardaki kararlara katılmalarını kolaylaştırmalarını tavsiye etmektedir. Komite'nin vurgulamak istediği bir başka husus da şudur: koruma önlemlerinin alındığı süreçlerde, gerek kararın alınmasından önce, gerek karar sırasında ve gerekse kararın uygulanmasında çocukların görüşlerine de başvurulmalıdır. Komite, bu bağlamda, taraf Devletlerin dikkatini, ana baba bakımından yoksun çocuklarla ilgili Genel Görüşme Günü'nde Komite tarafından benimsenen tavsiyelere çekmek ister (CRC/C/153, paragraflar 636-689).

49. Dolayısıyla, taraf Devletler kurumlara yerleştirilme konusunu ele alırken, engelli çocukların kurumlardan çıkartılmasına, yeniden ailelerinin, geniş ailelerinin veya bakıcı ailelerin yanına yerleştirilmesine yönelik programlar geliştirmelidir. Çocuklarını yeniden aile ortamına dahil etmelerinde ana babalara ve geniş ailenin diğer üyelerine gerekli sistematik yardımlar ve eğitim sağlanmalıdır.

Yerleştirmenin düzenli aralıklarla değerlendirilmesi

50. Yetkili mercilerce engelli çocuklar için hangi yerleştirme biçimi seçilmiş olursa olsun, çocuğa sağlanan bakımın ve yerleştirmeye ilgili diğer bütün koşulların düzenli aralıklarla gözden geçirilmesi, böylece çocuğun esenliğinin düzenli olarak izlenmesi temel önemdedir.

G. Temel sağlık ve refah

(Sözleşmenin 6, 18. maddeleri ile 24, 26, ve 27. paragrafları, paragraflar 1-3)

Sağlık hakkı

51. "Mümkün olan en üst sağlık standardına ulaşılması" ile birlikte kaliteli sağlık bakımına katlanılabilir bir maliyetle erişilebilir, bütün çocukların geri alınamaz hakkıdır. Ne var ki, engelli çocukların çeşitli sorunlar nedeniyle genellikle bu hakkın dışında bırakıldıkları görülmektedir. Bu sorunlar arasında ayrımcılık, enformasyon ve/veya finansal kaynak yokluğu nedeniyle hizmetlere erişememe, ulaşım sorunları, coğrafi dağılım ve sağlık kuruluşlarına fiziksel erişim yer almaktadır. Bir başka etmen de, özel olarak engelli çocukların gereksinimlerini ele alan, özel hedefli sağlık programlarının yokluğudur. Sağlık politikaları kapsamlı olmalı; engellilik durumlarının erken tespitine, zamanında müdahalelere, psikolojik ve fiziksel tedaviye, bu arada işitsel, görsel ve hareketlilik gibi başlıklarda protez dahil olmak üzere fiziksel yardımlara yönelmelidir.

52. Bununla birlikte, sağlık hizmetlerinin, engelli olmayan çocuklara hizmet veren aynı sağlık sistemi içinde, mümkünse ücretsiz olarak, gene mümkün olduğu ölçüde güncellenmiş ve modernleştirilmiş biçimde verilmesini sağlamak önemlidir. Engelli çocuklara sağlık hizmetleri verilirken, topluluk temelli yardım ve rehabilitasyon stratejilerine özen gösterilmelidir. Taraf Devletler, engelli çocuklarla çalışan sağlık profesyonellerinin mümkün olan en üst standartlarda eğitim almalarını ve çocuk merkezli bir yaklaşımla görevlerini yapmalarını sağlamalıdır. Bu konuda, taraf Devletlerin birçoğu, uluslararası kuruluşlar ve diğer taraf Devletlerle uluslararası işbirliğinden büyük yararlar sağlayacaktır.

Önleme

53. Engellik çeşitli nedenlerden dolayı oluştuğundan alınacak önlemler de çeşitlilik gösterir. Çoğu kez engelli olmaya yol açan irsi hastalıklar, akraba evliliklerinin yaygın olduğu kimi toplumlarda önlenebilir ve böyle durumlar için halkı bilinçlendirme çalışmaları ile gebelik öncesi testler tavsiye

edilmektedir. Bulaşıcı hastalıklar bugün de tüm dünyada birçok engelliliğin nedenidir ve burada da önlenmesi mümkün olan bütün bulaşıcı hastalıklara karşı evrensel bağışıklamada yeni hamleler gerekmektedir. Yetersiz beslenme çocuğun gelişimi üzerinde uzun erimli etkiler yaratır ve örneğin A vitamini yetersizliğinden kaynaklanan körlük gibi engellere yol açabilir. Komite, taraf Devletlere, çocuklar için doğum öncesi bakım ve bu bakımın güçlendirilmesini ve doğum sırasında da yeterli yardımların sağlanmasını tavsiye etmektedir. Bunun yanı sıra taraf Devletler doğum sonrası bakım hizmetlerini de geliştirmeli, ana babalarla çocuğun bakımından sorumlu diğerlerini temel çocuk sağlığı ve beslenmesi konusunda bilgilendirecek kampanyalar düzenlemelidir. Komite, bu bağlamda, diğer kuruluşların yanı sıra WHO ve UNICEF'le işbirliğinin sürdürülmesini ve bu kuruluşlardan teknik destek alınmasını tavsiye eder.

54. Evlerde meydana gelen kazalarla yollardaki trafik kazaları kimi ülkelerde engelliliğin başlıca nedenleri arasındadır. Dolayısıyla, emniyet kemeri ve trafik güvenliği ile ilgili yasal düzenlemeler gibi önleyici politikalara gerek duyulmaktadır. Yaşam tarzı ile ilgili konular, söz gelimi gebelik sırasında alkol ve uyuşturucu kullanılması da önlenbilir engellilik nedenleri arasındadır. Annenin alkol kullanmasının karındaki bebek üzerindeki etkileri kimi ülkelerde ciddi bir kaygı konusudur. Halkın eğitilmesi, bu tür madde bağımlılığı olan gebe kadınların belirlenmesi ve bunlara destek verilmesi, çocuklarda görülen engellilik durumlarını önlemenin yollarından birkaçıdır. Çevrede bulunan tehlikeli toksinler de birçok engelle yol açmaktadır. Örneğin, kurşun, cıva, asbest vb. toksinler birçok ülkede yaygın görülmektedir. Ülkeler, tehlikeli maddelerin rasgele boşaltılması ve çevreyi kirleten diğer uygulamaları önlemek için politikalar geliştirmeli ve uygulamalıdır. Ayrıca, radyasyon kazalarının önlenmesi için de katı kılavuzlara ve güvenlik önlemlerine başvurulmalıdır.

55. Silahlı çatışmalar ve sonrası, bu arada hafif silahların kolayca bulunabilmesi ve elde edilebilmesi de engelliliğin başlıca nedenleri arasındadır. Taraf Devletler, çocukları savaşın ve silahlı şiddetin yıkıcı sonuçlarına karşı korumak ve silahlı çatışmalardan etkilenen çocukların psikolojik tedavi ve rehabilitasyon dahil yeterli sağlık ve sosyal hizmetlerden yararlanmalarını sağlamak için gerekli bütün önlemleri alma yükümlülüğü altındadır. Komite, bu çerçevede, yaralanma ve ölümleri önlemek üzere, çocukları, ana babaları ve genel olarak halkı mayınların ve patlamamış mühimmatın yol açabileceği tehlikeler karşısında eğitilmesinin önemini bir kez daha vurgular. Taraf Devletlerin, mayınların ve patlamamış mühimmatın bulunduğu yerleri belirlemeye devam etmeleri, kuşku duyulan yörelerden çocukları uzak tutmaları, mayın temizleme çalışmalarını güçlendirmeleri ve gerektiğinde BM kuruluşları başta olmak üzere uluslararası işbirliği çerçevesinde finansal ve teknik destek almaları büyük önem taşımaktadır. (Ayrıca bakınız, kara mayınları ve patlamamış mühimmatla ilgili 23. paragraf ile özel koruma önlemleri başlığı altında silahlı çatışmalarla ilgili 78. paragraf).

Erken teşhis

56. Çoğu durumda çocuğun engeli onun hayatının oldukça geç bir evresinde tespit edilmekte, bu da çocuğu etkili bir tedavi ve rehabilitasyondan yoksun bırakmaktadır. Erken tespit, sağlıkçıların, öğretmenlerin ve aynı zamanda çocuklarla birlikte çalışan diğer profesyonellerin üst düzey duyarlılıklarını gerekli kılmaktadır. Bu kesimler, çocuktaki herhangi bir engellilik durumunun ilk belirtilerini tespit edip, teşhis ve tedavi için uygun sevk işlemlerini yapabilecek durumda olmalıdır. Dolayısıyla Komite, taraf Devletlere, sağlık hizmetlerinin bir parçası olarak, erken belirleme ve müdahale sistemleri oluşturmalarını tavsiye eder. Bu sistemlere ayrıca doğum kaydı ve erken yaşlarda engelli oldukları tespit edilen çocukların daha sonraki gelişimlerinin izlenmesini sağlayacak sistemler eşlik etmelidir. Verilen hizmetler hem aile hem de topluluk temelli olmalı, erişim kolaylıkla sağlanmalıdır. Dahası, çocuğun sorunsuz bir geçiş dönemi yaşaması için, müdahale hizmetleri, okul öncesi eğitim kurumları ve okullar arasında bağlantılar kurulmalıdır.

57. Belirlemenin ardından, halihazırdaki sistemler, tedavi ve rehabilitasyon dahil olmak üzere her türlü erken müdahale için yeterli olmalıdırlar. Bu müdahalelerle sağlanacak yardım ve araçlarla engelli çocuklar hareket etme, işitme, görme aygıtları ile protez gibi imkanlardan yararlanabilmelidir. Ayrıca vurgulamak gerekirse, mümkün olan her durumda bunlar söz konusu çocuklara ücretsiz olarak temin

edilmeli, verilen hizmetlerden uzun bekleme süreleri ve kırtasiye işin içine girmeden etkili ve basit biçimde yararlanılabilmelidir.

Çok yönlü bakım

58. Birçok durumda, engelli çocukların, bir ekip çalışmasıyla ele alınması gereken çok yönlü sağlık sorunları vardır. Gene birçok durumda, başkalarının yanı sıra, örneğin nörolog, psikolog, psikiyatrist, ortopedist ve fizyoterapist gibi çeşitli mesleklerden kişilerin çocukla ilgilenmeleri gerekir. İdeal olanı, bu profesyonellerin, çocuğa en iyi sağlık bakımının verilebileceği bir yönetim planını birlikte geliştirmeleridir.

Ergen sağlığı ve gelişimi

59. Komite, engelli çocukların, özellikle ergenlik dönemlerinde, akranlarıyla ilişki kurma ve üreme sağlığı bakımından çok yönlü sorunlar ve risklerle karşı karşıya kaldıklarını kaydeder. Dolayısıyla Komite, taraf Devletlerin engelli ergenlere yeterli ve gerektiğinde engelliliğe özgü bilgi, rehberlik ve danışmanlık sağlamalarını tavsiye eder. Bu başlıkta özellikle dikkate alınması gereken belgeler, Komite'nin HIV/AIDS ve çocukların hakları konusundaki 3. Genel Yorum'u (2003) (CRC/GC/2003/3) ile birlikte Çocuk Haklarına dair Sözleşme bağlamında ergen sağlığı ve gelişimi ile ilgili 4. Genel Yorum'udur (CRC/GC/2003/4).

60. Komite, özellikle kızlar olmak üzere engelli çocukların zorla kısırlaştırılması biçimindeki yaygın uygulamadan derin kaygı duymaktadır. Halen sürmekte olan bu uygulama, çocuğun fiziksel bütünlük hakkının ciddi biçimde ihlali anlamına gelmektedir ve aynı uygulama çocukta fiziksel ve zihinsel sağlık açısından kalıcı olumsuz etkiler yaratmaktadır. Dolayısıyla Komite, taraf Devletlerin, engellilik gerekçesiyle çocukların zorla kısırlaştırılmalarına yönelik uygulamaları yasaklamalarını ısrarla talep eder.

Araştırma

61. Engelliliğin nedenleri, önlenmesi ve yönetimi konusu, uluslararası ve ulusal araştırma gündemlerinde hak ettiği ölçüde yer almamaktadır. Taraf devletlerin bu konuya öncelik tanımaları, konunun etik uzantılarına da dikkat ederek engellilikle ilgili araştırmaların finansmanına ve izlenmesine önem vermeleri önerilir.

H. Eğitim ve boş zaman (Sözleşme'nin 28, 29 ve 31. maddeleri)

Kaliteli eğitim

62. Engelli çocuklar, diğer bütün çocuklar gibi eğitim hakkına sahiptirler ve bu haklarından Sözleşme'de de belirtildiği gibi herhangi bir ayrımcılıkla karşılaşmadan, fırsat eşitliği temelinde yararlanacaklardır⁸. Bu amaca yönelik olarak, “çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve fiziksel kapasitesinin mümkün olan en üst düzeye ulaşması için” (bakınız, Sözleşme'nin 28 ve 29. maddeleri, Komite'nin eğitimin amaçları ile ilgili 1 sayılı Genel Yorum'u (CRC/GC/2001/1)) engelli çocukların eğitim imkanlarına etkili erişimlerinin sağlanması gerekmektedir. Sözleşme, okullardaki uygulamaların

⁸ Komite, bu bağlamda BM Binyıl Bildirgesi'ne (A/RES/55/2) ve özellikle evrensel ilköğretim konusunda hedefler belirleyen 2. Binyıl Kalkınma Hedefi'ne atıfta bulunmak ister. Buna göre Hükümetlerin 2015 yılına kadar şu hedefe ulaşmak durumundadır: “nerede olurlarsa olsunlar, kız erkek bütün çocuklar ilköğretimi eksiksiz tamamlayacaklardır ve kız ve erkek çocuklar eğitime eşit erişim imkanlarına sahip olacaklardır.” Komite, ayrıca, kapsayıcı eğitim fikrini onaylayan diğer uluslararası taahhütlere de atıfta bulunmak ister. Bu taahhütler arasında Özel Gereksinim Eğitimi Dünya Konferansı tarafından benimsenen Özel Gereksinim Eğitimi Salamanca Beyanı ve Eylem Çerçevesi: Erişim ve Kalite de yer almaktadır, Salamanca, İspanya, 7-10 Haziran 1994 (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü ve İspanya Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Herkes için Eğitim: Toplu Taahhütlerimize Sadık Kalmak, Dünya Eğitim Forumu tarafından benimsenen belge, Dakar, Senegal, 26-28 Nisan 2000.

bu yönde değiştirilmesi ve eğitimde olumlu sonuçlar alınabilmesi için öğretmenlerin farklı beceri ve yeteneklere sahip çocuklarla ilgilenebilecek eğitimden geçmeleri gerekliliğini kabul etmektedir.

63. Engelli çocuklar birbirlerinden çok farklı olduklarından, ana babaların, öğretmenlerin ve diğer uzman kişilerin, tek tek her çocuğa kendi potansiyeline en uygun özel iletişim, dil, etkileşim, yönlendirme ve sorun çözme yol ve becerileri geliştirmesinde yardımcı olmalıdır. Çocuğun becerilerini, yeteneklerini ve öz gelişimini destekleyen herkes, eğitimin ve gelişimin en uygun ve hedefli biçimde sağlanabilmesi için, çocuğun kaydettiği ilerlemeyi dikkatle izlemeli, çocuğun duygusal ve sözel iletişimlerini dikkatle dinlemelidir.

Öz saygı ve kendine yetme

64. Engelli bir çocuğun eğitimi sürecinde onun kendi deneyimleriyle kendine ilişkin bilinç ve duyarlılığı olumlu yönde güçlendirmesi, bu çerçevede başkalarının kendisine saygılı biçimde, normal bir insan gibi yaklaşıtlarını bilmesi çok önemlidir. Başka bir deyişle çocuk, başkalarının kendisine saygı duyduğunu, bir insan olarak haklarını ve özgürlüklerini tanıdığını gözleyebilmelidir. Engelli bir çocuğun sınıfındaki gruplara dahil edilmesi, çocuğa, kendisinin tanıdığını; öğrencilerden, akranlardan ve yurttaşlardan oluşan bir topluluğa ait olduğunu gösterecektir. Engelli çocukların öz saygılarını güçlendirici akran desteği daha fazla gözetilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır. Eğitimin, ayrıca, çocuğa mümkün olan en üst düzeyde denetim, başarı ve kazanım deneyimleri yaşatması ve böylece çocuğu güçlendirmesi gerekir.

Okul sisteminde eğitim

65. Engellilik durumları ve gereksinimleri önce bu kurumlarda öğrenilip tanındığından, erken dönem çocuk eğitimi engelli çocuklar için özellikle önemlidir. Erken müdahale, çocukların tüm potansiyellerini gerçekleştirebilmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Eğer bir çocuğun engelli olduğu veya gelişiminde bir gecikme olduğu erken yaşlarda belirlenebilirse, bu çocuğun kendi gereksinimlerine yanıt verecek bir erken dönem çocuk eğitimi imkanlarından yararlanma şansı da o kadar fazla olur. Devlet, topluluk veya Sivil Toplum Kuruluşları tarafından sağlanacak erken dönem çocuk eğitimi, bütün engelli çocukların gelişimine ve esenliğine önemli yardımlar sağlayabilir (bakınız, erken dönem çocuklukta hakların yaşama geçirilmesi ile ilgili Komite'nin 7 sayılı Genel Yorum'u (CRC/C/GC/7 ve Rev.1)). İlkokul eğitimi dahil temel eğitim ve birçok taraf Devlet açısından orta öğrenim engelli çocuklara ücretsiz olarak sağlanmalıdır. Bütün okullar, hareketlilikleri kısıtlı çocukların erişimi açısından, iletişimsel ve fiziksel engellerden arındırılmış olmalıdır. Ayrıca, çocukların verili kapasiteleri doğrultusunda, yüksek öğrenim de engelli ergenlere açık olmalıdır. Birçok çocuk, eğitim hakkında tam olarak yararlanabilme açısından özel yardıma gereksinim duyar. Burada taraf Devletlerin, ellerindeki kaynakların azamisini kullanarak, farklı yeteneklerdeki öğrencilere uygun diller ve diğer iletişim biçimleriyle eğitim verebilecek, metodoloji ve teknikler konusunda eğitilmiş öğretmenler sağlaması gerekir. Bu öğretmenler çocuk merkezli ve çocuğa göre kişiselleştirilmiş öğretim stratejileri kullanabilmeli, uygun ve bulunması kolay öğretim materyallerinden, donanımından ve yardımcı aygıtlardan yararlanabilmelidir.

Kapsayıcı eğitim

66. Kapsayıcı eğitim⁹ engelli çocukların eğitiminde amaç olarak benimsenmelidir: Bununla birlikte, yerleştirme ve sağlanacak eğitim türü, çocuğun kişisel eğitim gereksinimlerine göre belirlenmelidir.

⁹ UNESCO'nun Kapsama Kılavuzları: Herkesin Eğitime Erişiminin Sağlanması (UNESCO 2005) belgesi şu tanımlı vermektedir: "Kapsama, öğrenme durumundaki herkesin gereksinimlerinin çeşitliliğini, öğrenmeye, kültürlere ve topluluklara katılımı artırarak ve eğitimden ve eğitimin içinden dışlanmayı azaltarak ele alıp gerekli tepkiyi veren süreç olarak görülmektedir. Burada, içerikte, yaklaşımlarda, yapılarda ve stratejilerde değişiklikler söz konusudur, ilgili yaş gruplarındaki bütün çocukları kapsayan ortak bir vizyon söz konusudur ve bütün çocukları eğitmenin mutlak sistemin sorumluluğu altında olduğu düşünülmektedir... Kapsama, engellerin belirlenmesi ve ortadan kaldırılması ile ilgilidir..."

Çünkü, engelli çocuklardan bir bölümünün eğitimi, normal bir okulun sağlayamayacağı türde bir destek gerektirebilir. Genel olarak alındığında, uygun donanımlı ve bireysel destek verebilecek okullar, engelli çocukların eğitiminde gözetilecek hedef olmalıdır. Komite, Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi taslak metninde kapsayıcı eğitim yönünde yapılan açık taahhüde dikkat çeker ve henüz bu kapsama programına başlamamış taraf Devletlere bu hedefi gerçekleştirecek gerekli önlemleri almaları tavsiyesinde bulunur. Bununla birlikte Komite bu kapsamanın ölçeğinin değişebileceğinin altını çizmek ister. Kapsayıcı eğitimin yakın gelecekte gerçekleştirilemeyeceği veya engelli çocuğun kapasitesinin “tam potansiyeline” ulaştırılmayacağı durumlarda, çocuklara bir dizi hizmet ve program seçenekleri sunulmalıdır.

67. Kapsayıcı eğitim hareketi son yıllarda büyük destek görmüştür. Bununla birlikte, “kapsayıcı” teriminin farklı anlamları olabileceğini de görmek gerekmektedir. İşin özüne bakıldığında, kapsayıcı eğitim, bütün öğrencilere anlamlı, etkili ve kaliteli eğitim vermeyi hedefleyen, yalnızca engelli olanların değil bütün öğrencilerin öğrenme koşullarının ve gereksinimlerinin çeşitliliğine saygı gösteren bir değerler, ilkeler ve uygulamalar kümesidir. Bu hedefe, çocukların çeşitliliğine saygı gösteren farklı örgütsel düzenlemelerle ulaşılabilir. Kapsama, engelli bütün çocukların bir sınıfa kalıcı biçimde yerleştirilmesinden, gene tek bir sınıfa ama bu kez bir ölçüde özel eğitim de öngören değişken bir kapsayıcılıkla yerleştirilmesine kadar uzanan farklı biçimler alabilir. Burada kavranması gereken önemli nokta, kapsamanın, sorunları ve gereksinimleri ne olursa olsun engelli çocukların kısa yoldan normal sisteme dahil edilmeleri gerekliliği biçiminde yorumlanmaması ve böyle uygulanmamasıdır. Önemli bir nokta da özel eğitimcilerle normal eğitimcilerin yakın işbirliğidir. Okul müfredatlarının yeniden gözden geçirilmesi, gerek engelli gerekse engelli olmayan çocukların gereksinimlerine yanıt verecek biçimde geliştirilmesi gerekir. Öğretmenlere ve eğitim sisteminde görev yapan diğer personele yönelik eğitim programları, kapsayıcı eğitimin felsefesini tam olarak yaşama geçirecek biçimde değiştirilmelidir.

Kariyer eğitimi ve mesleki eğitim

68. Kariyer geliştirme ve geçiş eğitimi, yaşları ne olursa olsun bütün engellilere sağlanmalıdır. Hazırlıklara erken yaşlarda başlanması zorunludur; çünkü, kariyer geliştirme, erken yaşlarda başlayıp yaşam boyunca devam eden bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Kariyer bilincinin ve mesleki becerilerin mümkün olduğunca erken, örneğin daha ilk öğretimde geliştirilmesi, çocuklara daha sonraki yaşamlarında istihdam konusunda daha iyi tercihlerde bulunma imkanı sağlar. İlkokul aşamasında kariyer eğitimi, çocukların, sonuçta sömürüyü de beraberinde getirecek işlerde çalıştırılmaları anlamına gelmez. Burada kastedilen, çocukların, gelişim halindeki yetenekleri doğrultusunda daha erken yaşlarda hedefler belirlemeleridir. Bunu, işlevsel ortaöğretim izlemeli, bu öğretim kademesinde de, okul ile işyeri arasındaki sistematik eşgüdüm ve izleme çerçevesinde, öğrencilere yeterli beceriler ve iş deneyimi kazandırılmalıdır.

69. Kariyer geliştirme ve mesleki beceriler okul müfredatında yer almalıdır. Kariyer duyarlılığı ve mesleki beceriler, zorunlu eğitim yıllarına içselleştirilmelidir. Zorunlu eğitimin ilkokulun ötesine geçmediği ülkelerde, ilkokul eğitiminden sonra mesleki eğitim engelli çocuklar için zorunlu tutulmalıdır. Hükümetler mesleki eğitim alanında politikalar geliştirmeli ve bu alana yeterli ödenek ayırılmalıdır.

Boş zaman ve kültürel etkinlikler

70. Sözleşme, 31. maddede, çocuğun yaşına uygun boş zaman ve kültürel etkinliklerden yararlanabilme hakkını ortaya koymaktadır. Bu madde, çocuğun zihinsel, psikolojik durumu ile yaşı ve yeteneklerini de hesaba katacak biçimde yorumlanmalıdır. Oyun, sosyal beceriler dahil olmak üzere çeşitli beceriler edinmenin en iyi yolu olarak bilinmektedir. Engelli çocukların toplumca tam olarak kapsanması hedefi, çocuklara birbirleriyle (hem kendileri gibi engelli olanlarla hem de olmayanlarla) oynayacak fırsatlar, mekanlar ve zaman tanıdığına gerçekleşebilecektir. Eğlence, boş zaman ve oyun için eğitim, okul yaşlarındaki engelli çocuklar için gündeme getirilmelidir.

71. Engelli çocuklara, sportif etkinliklerin yanı sıra çeşitli kültür ve sanat etkinliklerine de katılabilmeleri için eşit fırsatlar tanınmalıdır. Bu tür etkinliklere hem bir kendini ifade etme aracı, hem de kendinden hoşnut, kaliteli bir yaşamın aracı olarak bakılmalıdır.

Spor

72. Mümkün olan her yerde, engelli çocukları da en geniş biçimde kapsayacak rekabete dayalı veya böyle olmayan spor etkinlikleri geliştirilmelidir. Başka bir deyişle, kendisi engelli olup da, engelli olmayan bir başka çocukla spor rekabetine girişebilecek durumda olan çocuğun böyle yapması özendirilmeli ve desteklenmelidir. Bununla birlikte, kimi fiziksel özellikler de gerektirdiğinden, engelli çocukların genellikle adilane ve güvenli biçimde yarışabilecekleri özel karşılaşma ve etkinliklere gereksinimi vardır. Öte yandan vurgulanması gereken bir başka nokta da, bu tür özel etkinlikler düzenlendiğinde, medyanın, engelli olmayan çocukların katıldıkları etkinlikler kadar engelli çocukların etkinliklerine de önem verip bunları haber yapmasının sağlanmasıdır.

I. Özel koruma önlemleri (Sözleşme'nin 22, 38, 39, 40, 37(b)-(d) ve 32-36 maddeleri)

Çocuk ceza adaleti sistemi

73. Taraf Devletler, 2. madde ışığında yasalarla sorunlu (40. Madde, 1.paragrafta anlatıldığı biçimde) olan engelli çocukların, Sözleşme'de yer alan bütün hükümler ve güvencelerle korunmasını sağlama yükümlülüğü altındadır. Burada söz konusu olan yalnızca çocuk ceza adaleti ile ilgili hükümler ve güvenceler değil, bunun ötesinde örneğin eğitim ve sağlık başlıkları altındakiler dahil ilgili diğer bütün hükümlerdir (Sözleşme'nin 40, 37 ve 39. maddeleri). Taraf Devletler, bunlara ek olarak, gerektiğinde engelli çocukların de facto korunmalarını ve yukarıda söz edilen haklardan yararlanmalarını sağlayacak önlemler almalıdır.

74. Komite, 23. maddede yer alan haklara atıfla ve engelli çocukların olumsuzluklara açıklığını da veri olarak – bir önceki paragrafta dile getirilen genel tavsiyeye ek olarak- yasalarla sorunlu (olduğu iddia edilen) engelli çocuklara yönelik muamelede aşağıdaki hususların dikkate alınmasını tavsiye eder:

- a) Yasalarla ihtilafa düşen engelli çocukla uygun dillerde görüşülmesi ve bu görüşmelerin bu alanda gerekli eğitimi almış emniyet görevlileri, vekiller/avukatlar/sosyal çalışmacılar, savcılar ve/veya yargıçlar tarafından gerçekleştirilmesi
- b) Alternatif önlemlerin, yargı sürecine başvurulmasını gerektirmeyecek, ilgili çocuğun kişisel kapasitesine ve yeteneklerine uyarlanmasına imkan tanıyacak bir çeşitlilik ve esneklik içinde geliştirilmesi ve uygulanması. Yasalarla ihtilafa düşen engelli çocuklarla, resmi/yasal yollara mümkün olduğunca başvurmaksızın ilgilenilmelidir. Bu yollara, ancak, kamu düzeni açısından zorunlu görüldüğünde başvurulmalıdır. Böyle durumlarda da, ilgili çocuğu çocuk ceza adaleti sisteminin işleyişi ve bu çerçevedeki hakları konusunda bilgilendirmek için özel çaba harcanmalıdır.
- c) Yasalarla ihtilafa düşen engelli çocuklar, karar öncesi tutukluluk aşamasında olsun, daha sonra mahkumiyet aşamasında olsun, başkalarının da tutuldukları mekanlara yerleştirilmemelidir. Özgürlükten yoksun bırakma uygulamasına, ancak, sonuçta suça yönelmesine neden olan sorunları açısından bir işlevi olacağı düşünülüyorsa başvurulmalıdır ve böyle olduğunda da çocuk özel olarak eğitilmiş personele ve çocuğun gereksinimlerine yanıt verecek imkanlara sahip bir kuruma yerleştirilmelidir. Bu konudaki kararların alınması sırasında yetkili kişi veya merci insan haklarına ve hukuksal güvencelere tam saygı gösterilmesini sağlamalıdır.

Ekonomik sömürü

75. Engelli çocuklar, çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri, uyuşturucu kaçakçılığı ve dilencilik dahil olmak üzere ekonomik sömürünün farklı biçimlerine daha açık durumdadır. Komite, bu bağlamda, henüz bunu yapmamış olan taraf Devletlerin, istihdama kabulde asgari yaşla ilgili 138 sayılı ILO Sözleşmesi ile en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin yasaklanması ve ortadan kaldırılması için acil eylem konulu 182 sayılı ILO Sözleşmesi'ni onaylamalarını tavsiye eder. Taraf Devletler, bu Sözleşme'lerin uygulanmasında, engelli çocukların özel güçlüklerine ve gereksinimlerine özel duyarlılık içinde olmalıdırlar.

Sokak çocukları

76. Engelli çocuklar, özellikle de fiziksel engelliler, ekonomik ve sosyal etmenler dahil çeşitli nedenler yüzünden çoğu kez sokaklara düşmektedir. Sokaklarda yaşayan ve/veya çalışan engelli çocuklara, beslenme, elbise, konut, eğitim fırsatları ve yaşam becerileri eğitimi sağlanmalı, bu çocuklar ekonomik ve cinsel sömürü dahil farklı tehlikelere karşı korunmalıdır. Bu bağlamda, çocuğun özel gereksinimlerini ve becerilerini gözetken, kişiler bazında bir yaklaşım benimsenmelidir. Komite, engelli çocukların kimi zaman sokaklarda veya başka yerlerde dilendirilerek sömürülmeleri olgusundan kaygılıdır; hatta salt bu amaçla sakatlandırılarak engelli duruma getirilen çocuklar bile vardır. Taraf Devletler, sömürünün bu biçimini önlemek için gerekli bütün önlemleri almalı, bunu açıkça suç saymalı, suçluları yargı önüne çıkarmalıdır.

Cinsel sömürü

77. Komite, çocuk fuhuşu ve pornografisi mağduru çocukların sayısının giderek artmasından duyduğu derin kaygıları sıkça dile getirmiştir. Engelli çocukların bu ciddi suçların mağduru durumuna düşme olasılıkları daha yüksektir. Hükümetler, çocuk satışı, çocuk fuhuşu ve pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokolü onaylamalı ve uygulamaya sokmalıdır. Taraf Devletler, İhtiyari Protokol çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirirken, bu çocukların özel durumlarını gözeterek engelli çocuklar konusunda daha duyarlı olmalıdırlar.

Silahlı çatışma ortamlarındaki çocuklar

78. Yukarıda daha önce de değinildiği gibi, çocuklar ister bilfiil katılsınlar ister mağdur durumda kalsalar, silahlı çatışmalar engelli olmanın başlıca nedenleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda taraf Devletler çocukların silahlı çatışmalarda yer almalarıyla ilgili İhtiyari Protokolü acilen onaylamalı ve uygulamalıdırlar. Silahlı çatışmaların sonucunda engelli olan çocukların iyileşmelerine ve toplumla yeniden bütünleşmelerine özel önem verilmelidir. Dahası, Komite, taraf Devletlerin engelli çocukların askerlik hizmeti dışında tutulmalarını ve bunu fiilen sağlayacak yasal ve diğer önlemleri uygulamalarını tavsiye etmektedir.

Mülteci ve içerde yerlerinden olmuş çocuklarla azınlık ve yerli gruplara mensup çocuklar

79. Kimi engellilik durumları, doğrudan doğruya, örneğin insan eliyle veya doğal felaketler gibi insanları mülteci veya kendi ülkesinde yerinden olma durumuna düşüren koşullardan kaynaklanır. Örneğin, kara mayınları ve patlamamış mühimmat, silahlı çatışmalar sona erdikten sonra bile mülteci veya ülkelerinde yerlerinden olmuş çocukları öldürmeye ve yaralamaya devam etmektedir. Mülteci ve ülkesinde yerinden olmuş engelli çocuklar ayrımcılığın çeşitli biçimlerine maruz kalabilmektedir. Bu arada, mülteci veya kendi ülkesinde yerinden olmuş engelli kız çocuklar, erkeklere göre, cinsel istismar dahil istismara, ihmale ve sömürüye daha açıktır. Komite, mülteci konumundaki veya kendi ülkelerinde yerinden olmuş engelli çocuklara özel yardımlar çerçevesinde öncelik tanınması gerekliliğinin altını çizmek ister. Bu özel yardımlar kapsamına önleyici nitelikte olanlar, sağlık hizmetlerine ve sosyal hizmetlere yeterli erişim sağlanması, bu arada psiko-sosyal tedavi ve toplumla yeniden bütünleştirme çalışmaları girmektedir. UNHCR, çocuklara politika önceliği tanımıştır ve

bu alandaki çalışmalarına kılavuzluk etmek üzere çeşitli belgeler hazırlamıştır. Bunların arasında, UNHCR Mülteci Çocuklar Politikasına içselleştirilen 1988 tarihli Mülteci Çocuklar Kılavuzu da bulunmaktadır. Komite, taraf Devletlere ayrıca kendi asıl ülkelerinin dışında yanlarında kimsesi bulunmayan ve ayrılmış çocuklara yönelik uygulamalarla ilgili 6 sayılı Genel Yorum'unu (2005) da dikkate almalarını tavsiye eder (CRC/GC/2005/6).

80. Engelli çocukların haklarını koruma ve geliştirme amacıyla alınan gerekli ve uygun bütün önlemler, azınlık ve yerli gruplara mensup olup halen kendi topluluklarında da marjinalleşmiş olma olasılıkları yüksek çocukları da kapsamalı ve bu çocuklara özel dikkat göstermelidir. Geliştirilen programlar ve politikalar her zaman kültürel ve etnik açıdan duyarlılık taşımalıdır.